دەزی فەلسەفە3: گەمژەکان نەزانەکانن یان ئەوانەن، کە خەیان گێژ(گێل) نیشاندەدەن؟.. ئازاد حەمە

زۆرێک لە ئەمە دەزانێت گەمژە داماوە و هزری نییە، دەوروبەریشمان، کە تەنراوەتەوە بە قسە و کردارە پڕگەمژەکان بایە پەویستمان بەوەیە لەوە حالیبیین، گەمژەکان نەزانەکانن یان ئەوانەن،کە خەیان گێژ(گێل) نیشاندەدەن؟گومانمان نییە، کەسانێک بە فیعلی هەن، کە گەمژەن، بەڵام هەشن گەمژە نیین، بگرە یاری گەمژەیانەمان لەگەڵدا دەکەن، واتە دەمانخەڵەتێنن و فریوماندەدەن. ئەمە خۆگێلکردن و خۆگەوجکردنیشی پێدەگووترێت. واتە کەسانێک هەن، دەخوازن خەیان وانیشاندەن، بەمەشکن(بەعەقڵن، بەئاوەزن)، گەر ئەمە یارییەک بێت و مرۆڤەکان بەمەبەستەوە لەگەڵ یەکتردا دەیکەن ئەوا بەدڵنیاییەوە ئەم یارییە لە پەویستییەکەوە سەرچاوەدەگرێت. پەیقی گەمژە ئاوەڵناوی تریش بەدوای خۆیدا هادەکێشێت، وەک: بوونەدەبەنگ، بوونەگێژ، بوونەگێلەڵ؛ گشت ئەوانەش بەکاربردنی جوداوازی خەیانیان هەیە.

لەم بەشە زنجیرە نووسینە،کە بە((فەلسەفە و گەمژەیی))یەوە تایبەتە بە چەند پرسیارێکی بنەڕەتی دەستپێدەکەین، کە گفتوگۆی بابەتی((گەمژەیی و نەزانیی)) دەخاتەروو: چۆن ڕەگری لە خەمانبکەین کاری گەمژانە نەکەین؟ باشە گەمژەبوون جۆرێک نییە لە نەزانی؟ ئەی لەناو نەزانیدا زیرەکییەکی شاراوە بوونی هەیە؟ ئایا گەمژە کەسێکی ڕاستەقینەیە یان تەنها ناوێکی ترە بە کەسێکی نەزان؟ نەزانەکان ئەو کەسانە نیین پەویستیان بەوەیە خەیان نەزان و گێل نیشاندەن؟ واتە گەمژەیی کامیانە لە زانین، یان چۆن؟

پەناسەکان بە گەمژە یان گەمژەیی Stupidityلە جۆراوجۆرییدایە. هەریەکەو بە شێوازێک پەناسەی دەکات. بە هەندێک گەمژەیی بابەتییە و بە هەندێکی دیکە خودییە، ئەمەش بەندە بەوەوەی، کە چۆن تەماشای گەمژەیی دەکرێت.ئەوەتا بەپێی فیلەسوفی ئەڵمانی(کانت) گەمژەیی شکستییە لە دادوەریکردن. کێشەکە هەر ئەوە نییە، چونکە زۆرجار گەمژەیی بە پاشخانی کولتووریەوە گرێدەدرێتەوە؛ هەندێکجار لەڕوانگەی کولتووریەوە کەسانێک بە گەمژە و ئەویتر بە بزان

دەزانیین. بەڵام ئەمەش بەیارمکی گەمژانەیە، کە لەوانگەی باوەی کولتووریمانەوە(بینینمان بە بەهاکان) کەسانمک بە گەمژە و کەسانمک بە نەزان بزانیین.
سەربارئەوە، زەرجار گەمژەیی دەبەسترێتەوە بە کەمیی ژیریەوە Smart نمک بە کەمیی زانینەوە. کەمیی لە زانین بە پەروەردە و فەربوونی باشا چارەسەر دەبێت هەرچی ژیریە نا. دەتوانین بڵێین، کە بلیمەتی(بلیمەت)دژە جەمسەری گەمژەیە(گەمژە). گەمژەیی کەمیی یان نەبوونی ژیریی و تێگەیشتنە، نەبوونی ئاوەز و هەستە. بەیە گەمژە Stupid ناتوانێت فەلسەفیانە بیربکاتەوە.
لەرە پەویستمان بەوەیە بزانیین، نەزان کێیە؟ کەسمکی فەلبازە یان گەلە؟ چی گەمژە لە نەزان جیادەکاتەوە؟ دەکرێت بڵێین کە گەمژەیی نەبوونی بیرکردنەوەی لۆجیکییە، هەرچی نەزانیە نەبوونی زانیاریە. بەنموونە گەر گوتمان بەدوای ئەنجاممکی دروست لە زانینەوە بێت، ئایا بە گەمژە ئەم هاوکێشەیە چەنە؟ ڕاستییەکەی نەزان ئەو کەسەیە زانینی نییە. کاتمک زانینی لەدەستدا پەروەردە و فەربوونەوە بەدەستهێنا ئیتر نەزان نییە، بزانە. کێشەکە هەشتا چارەسەر نەبووە. چونکە زەرمک بزان دەتوانن یاری گەلیەتیمان لەگەڵدا بکەن؛خەیان گەلدەکەن تا کارەکانی خەیان بەو خۆگەلکردنە مەیسەرکەن.کەواتە لەمحاڵەتە دەپرسین: بۆچی تاکەکان هەندمکجار بە شێوەیمکی نەزانانە ڕەفتار دەکەن؟کە وایانکرد نەزانن یان گەمژە؟ ڕوونە، گەمژە ئەوانەن مەشک بەکارنابەن؛ جا بەهەکاری ئەوەبێت کێشەیان لە مەشک(تەکچووونی مەشکیان) هەیە یان کێشەی بەماویی(فسیۆلۆجی).
هەندمک تۆژینەوە جۆغتڵەوەدەکەن، کە کەسمک شتمکی نەزانی کەواتە ئەو کەسە نەزانە. بەنموونە کەسمک، کە نازانە خواردنی(پاستە)چییە ئەم کەسە نەزانە، دوایئەوەی زانی (پاستە)چییە بەوە دەبێتە بزان. لەرە دەگەینە ئەو دەرهاویشتەیە، کە گەلمکجار مرۆڤکان بە هەی نەزانی و خراپی بیرکردنەوەوە وەک گەمژە دەبینرێن، جاریواش بەهەی نەزانیەوە.
ئەو شتەی نایزانی یان کەمیلەدزانی دەتوانیت دواتر بیزانیت و فەریبیت؛ کەواتە نەزان جیایە لە گەمژە یان گەل. دەکرێت شتمک نەزانی لەئاکامی تەمبەڵی، ئەم دەرئەنجامی بەباکیی و کەمترخەمیەک گەمژەیی. بەمجۆرە، نەزانی کەمیە لە زانین و لە فەربوون. گەمژەیی دەرئەنجامی نەبوونی زانینە و فەربوونیش بە گەمژە هیچ گرنگیەکی نییە. گەمژە ناخوازە دەستیبگات بە ئامرازەکانی زانین؛ بە گەمژە زانین هیچ ناگەێت.
زەرمک دەپرسن: ئایا بەڵاستی گەمژەیی بوونی هەیە؟یان تەنها

بەرهەمی بەیارەکی خراپی ئەمەیە وایاندەبینین؟هەندەک پەیانوایە گەمژەیی پەیڤەکی دروستکراوە، ئەی ئەوەیان چەن؟؟واتە ئەوە ئەمەین خەڵکانە وەک گەمژە دەبینین یان ئەوانن وامانلەدەکەن وەک گەمژە بیانبینین؟زەرجار ئەمە رەفتاری خەڵک و دەوروبەرمان بە ناکامە و گەمژانە دەبینین(لەکەدەینەوە). باشە لەم حاڵەتەدا هەڵەکە لە ئەمەدایە،کە وایدەبینین یان ئەوانن،کە گەمژە و نالەجیکیانە مامەڵەی دەوروبەردەکەن؟ووتر بینەگە دەڵەن: ئەمەی مرۆڤ پەمان چاکە شەوازەکانی بیرکردنەوەی نالەجیکی لەگەڵ کات بەرەو کەمی بەوات. بەس ئایا وایە، یان کەمەگە ڕەڤتارانە زەرتر بەرەو گەمژەیی یان نەزانیەکی بەئەنقەست و مەبەستدار دەڵەوات؟ تەوژمەران وایبەدەچەن، کە کەسەک بەمەبەستەوە خەی نەزان نیشاندا نەزانەفەبازە نەک گەمژە.
زەرجار مرۆڤ وایلەدەت ئاوا لەگەڵ خەی بەتەگە: ئەوە منم نالەجیکیم یان ڕەفتار و قسە نالەجیکییەکانی ئەوانی تر دادوەریەکانم نالەجیکیدەکەن؟زەرەک نازانن لەجیک چییە و ژیانیانیش زەر نالەجیکی گوزەردەکات، کردە و ڕەفتاری لە ئادەبەدەر نالەجیکییش ئەنجامدەدەن: نالەجیکیین لە هاوسەرگیرییکردن، لە سیاسەتکردن، لە هاوەڵیەتی و... . باشە ئەمانە بە فیعلی نەزانن یان گەمژە؟ سەبارەت بەم لایەنە ئەوە دەڵەن: سەیرەکە لەوەدایە،کە هەندەک کەس گەمژەیەتییان کردوەتە ئامانج؛ پەویستیان بەوەیە گەمژەبن.
بابەتی گەمژەیی ئەم پرسیارەشمان لا دروستدەکات: چەن ڕزگارمان بەت لەو هەموو گەمژانەی لە دەوروبەرمانن؟ دورخستنەوەی گەمژەکان لە دەوروبەرمان کارە ئاسان نییە. چونکە گەمژەکان و جۆرەکانیان زەرن و جاریواشە لە نزیکەکانمانن (هاوسەن، خوەندکارن،هاوەن، کارەندمان، ...).
ئارگومەنتی سەرەکی لەم شیکارییە پوختە ئەوەبوو، کە بەپەی ئەوەبەت باسکرا،کەسی گەمژە هەندەی کەشەی هزریی هەیە کەشەی جەستەیی نییە. هەندەک لە توەژینەوەکانیش بۆئەوە دەچن،کە گەمژە کەشەی دەروونی نییە. بەڵام ئاستی تێگەیشتن و هەشەنگیەکەی لە ئاستی خواروەی نەرماڵە. ئەمەو لەکەیەنەوە لە چەمکی گەمژەییStupidityبەرەو بەچونگەلەکمان دەبات ،کە پەچەپەشینی گەمژەیی بەهەندەک چارەسەرە بەبازدان بەسەر تێگەیشتن و بەرپرسیاریی. ئەمەش بەزەری دەچەتخانەی خەگەمژەکردنەوە.

ئازاد حەمە
پرۆفیسەر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلەمانی